

Κ Ε Φ Α Λ Α Ι Ο Δ Ε Κ Α Τ Ο

Σ ΤΙΣ ΜΕΡΕΣ ΜΑΣ, τῇ στιγμῇ πού ὁ αἰώνας στρέφεται ἀπὸ τὸ πρῶτο στὸ δεύτερο ἡμισυ τοῦ χρόνου του, διασταυρῶνονται οἱ πιὸ ἀνατρεπτικὲς δυνάμεις πού γνώρισε ὡς τώρα ἡ ἱστορία: οἱ δυνάμεις πού μὲ τὸν κομμουνιστικὸ ὀλοκληρωτισμὸ ὡς ὄργανό τους πᾶνε νὰ σβύσουν ἠθικὰ τὸ ἀνθρώπινο γένος, καὶ οἱ δυνάμεις πού μὲ τὴν ἀποδέσμευση τῆς ἀτομικῆς ἐνέργειας μπορεῖ νὰ τὸ σβύσουν βιολογικά. Ἔφτασε, τάχα, ἡ ἱστορία στὰ ὄριά της; Ἔφτασε ὁ ἄνθρωπος στὰ ὄρια τοῦ ἑαυτοῦ του, τὰ ἠθικὰ ἢ τὰ βιολογικά; Μήπως, χωρὶς νὰ φτάσει στὰ τέτοια ὄρια πού θὰ σήμαιναν τὸ τέλος του, ἔχτισε ὡστόσο τὸν πύργο τῆς Βαβέλ καὶ εἶναι καταδικασμένος νὰ ἰδεῖ τὸ κατρακύλημα τοῦ πύργου του; Ὅτι ἡ ὄργη τοῦ Θεοῦ εἶναι μεγάλη, εἶναι ὀλοφάνερο. Ὡς π ο ὕ, ὅμως, ἔχει φτάσει ἡ ὄργη τοῦ Θεοῦ, αὐτὸ μπορεῖ μονάχα ἡ συνείδησή μας νὰ τὸ πεί. Λειτουργεῖ, ὅμως, ἡ συνείδησή μας τόσο ἀνεπηρέαστη ἀπὸ τὰ λάθη καὶ τὰ ἀμαρτήματα πού ἔχουμε διαπράξει, ὥστε νὰ μπορεῖ ἡ ἀπόκριση πού θὰ μᾶς δώσει νὰ εἶναι ἔγκυρη;

Πιστεύουμε ἀκράδαντα ὅτι ἡ συνείδηση μπορεῖ νὰ μᾶς δώσει τὴν ἔγκυρη ἀπόκριση. Φτάνει νὰ τὴ ρωτήσουμε — καὶ νὰ τὴ ρωτᾶμε κάθε τόσο πάλι — σὲ ὧρες μεγάλης αὐτοπειθαρχίας, βγαίνοντας ἔξω ἀπὸ τὸν κόσμον τῶν συμφερόντων καὶ τῶν παθῶν μας, βγαίνοντας στὴν ἔρημον ὅπως οἱ προφῆτες. Δὲ χρειάζεται νὰ εἴμαστε προφῆτες γιὰ ν' ἀκούσουμε τὴ φωνὴ τοῦ Θεοῦ, γιὰ ν' ἀκούσουμε τὴ συνείδησή μας. Ἄρκει ἡ ἔρημος χωρὶς τὸν προφήτη, μὲ γυμνὴ ὅμως — αὐτὴ ἀκριβῶς εἶναι ἡ σωτήρια ἔρημος — τὴ συνείδησή μας. Πρέπει νὰ τὴ γυμνώσουμε ἀπ' ὅλα, ὅπως ἔχει

γυμνώσει ὁ Θεὸς τὴν ἔρημο ἀπὸ καθετί. Πρέπει νὰ τὴν κάνουμε νὰ μὴν αἰσθάνεται καμιάν ὑλικὴ ἀνάγκη, ὅπως δὲν αἰσθάνεται ἡ ἔρημος τὴν ἀνάγκη τῆς βροχῆς καὶ δὲ διψᾷ ποτέ της. Πρέπει νὰ λησμονήσουμε ὅτι ζοῦμε στὴν ἀστική κοινωνία καὶ νὰ τὴ δοῦμε κι' αὐτὴν ἀπὸ μακριά, ὅπως ἔβλεπε καὶ καταδίκασε ὁ προφήτης τῆ Βαβυλώνα. Ἔτσι θ' ἀκούσουμε ἀληθινὰ τὴ συνείδησή μας, κ' ἡ φωνὴ τῆς θάναυ ἔγκυρη, αὐθεντικὴ.

2. — Ὁ κόσμος τῆς δημοκρατίας εἶναι χωρὶς ἄλλο ὁ κόσμος τῆς ἀλήθειας ὑπάρχει, ὅμως, πολὺ ψέμα στὸν κόσμο τῆς ἀλήθειας. Ὁ κόσμος τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ εἶναι ὁ κόσμος τῆς ἠθικῆς ἐλευθερίας ὑπάρχει, ὅμως, ἀκόμα μεγάλο ποσοστὸ δουλείας στὸν κόσμο τῆς ἐλευθερίας. Ὅλους τοὺς ἀγῶνες γιὰ τὴν ἐδραίωση τῆς δημοκρατίας, γιὰ τὴν ἀπόκρουση τῶν βαρβάρων καὶ τῶν ἐχθρῶν τῆς ἀλήθειας καὶ τῆς ἐλευθερίας, τοὺς διεξάγουν καὶ τοὺς κερδίζουν πλήθη ἀνώνυμα ποὺ στοὺς κόλπους τους δὲν εἶναι ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ἐλευθερία χαρὰ γιὰ ὅλους. Ἡ ἀλήθεια σώζεται κάθε τόσο ἀπὸ πολλοὺς ποὺ ὕστερ' ἀπὸ τὴ νίκη πληρώνονται μὲ τὸ ψέμα· καὶ ἡ ἐλευθερία σώζεται ἀπὸ πολλοὺς ποὺ δὲν ἀποκτοῦν τὸ δικαίωμα νὰ τὴ χαροῦν στὸ μέτρο ἐκεῖνο ποὺ εἶναι ἀνθρώπινα δυνατό.

Δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ συγκρίνουμε τὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου στὴ δημοκρατία μὲ τὴ ζωὴ τοῦ ἀνθρώπου στὰ ὀλοκληρωτικὰ καθεστῶτα. Δὲν ἔχουμε τὸ δικαίωμα νὰ ποῦμε ὅτι ἐπειδὴ στὰ καθεστῶτα αὐτὰ ὁ ἄνθρωπος παύει νάχει ὅποιαδήποτε ἐλευθερία καὶ χάνει καὶ τὸ ἠθικὸ δικαίωμα νάναυ ὁ ἑαυτὸς του, πρέπει νάναυ εὐχαριστημένος ποὺ στὴ δημοκρατία ἔχει τουλάχιστον τὸ δικαίωμα νὰ διαμαρτύρεται γιὰ τὸ ψέμα ἢ τὴ μερικὴ καταπίεση ποὺ μπορεῖ νὰ ὑφίσταται. Τὴν οὐσία τῆς ἀλήθειας καὶ τῆς ἐλευθερίας δὲν τὴ βρίσκουμε μὲ τὴ σύγκριση. Δὲν τὴ βρίσκουμε, μ' ἄλλα λόγια, συγκρίνοντάς τὴν μὲ τὸ ἀπόλυτο ψέμα καὶ τὴν ἀπόλυτη δουλεία ποὺ κυριαρχοῦν στὰ ὀλοκληρωτικὰ καθεστῶτα καὶ εἰδικότερα στὸν κομμουνισμό. Μπροστὰ στὸ ἀπόλυτο ψέμα εἶναι βέβαια καὶ ἡ σχετικὴ ἀλήθεια καλὴ· μπροστὰ στὴν ἀπόλυτη δουλεία εἶναι καὶ ἡ μερικὴ ἐλευθερία μιὰ κατάσταση ὑποφερτὴ. Ὡστόσο, ἡ τέτοια τοποθέτηση τοῦ προβλήματος εἶναι φαρισαϊκὴ. Ἄν μέσα στὶς δημοκρατίες δὲν ἀντλοῦσε κανένας προσωπικὰ καὶ ἰδιωτικὰ κέρδη ἀπὸ τὴ μειωμένη ἠθικὴ ἐλευθερία καὶ τὴν οἰκονομικὴ καταπίεση πολλῶν ἄλλων, τότε θὰ μπορούσαμε

να τοποθετήσουμε τὸ πρόβλημα στὴν παραπάνω συγκριτικὴ του σχέση, χωρὶς ἢ τοποθέτηση νὰ εἶναι φαρισαϊκὴ. Σ' ἓνα καθεστῶς δημοκρατίας, ἔπου ἡ μειωμένη ἐλευθερία τῶν πολλῶν δὲ θὰ μποροῦσε ν' ἀποδοθεῖ στὸ συμφέρον καὶ στὸ κοινωνικὸ φέμα τῶν « ὀλίγων », ἀλλὰ θὰ ἦταν συνυφασμένη μὲ μιὰν ἀντικειμενικὴ ἱεράρχηση τῶν ἱκανοτήτων τοῦ καθενός, ἢ διαμαρτυρία θάταν ἀδικαιολόγητη. Καμιά, ὅμως, δημοκρατία δὲν ἔχει ἀκόμα φτάσει σὲ μιὰ τέτοια ὀργάνωση τῆς ζωῆς ποὺ θάδινε στὸν καθέναν, ὅποιος καὶ νάταν, τὴ θέση ἐκείνη καὶ τὸ δικαίωμα ἐκείνο συμβολῆς του στὴ ζωὴ τοῦ συνόλου ποὺ θ' ἀνταποκρινόταν στὴν πραγματικὴ του ἀξία καὶ ἱκανότητα. Ἔτσι, ἡ παραπομπὴ στὸ ἀπόλυτο ἠθικὸ σκοτάδι τοῦ κομμουνισμοῦ, γιὰ νὰ δικαιολογοῦμε τὸ σχετικὸ σκοτάδι (ἢ τὸ σχετικὸ καὶ θολὸ φῶς) ποὺ ἐπικρατεῖ ἀκόμα σ' ὀλόκληρα κοινωνικὰ στρώματα στὸν κόσμον τῶν δημοκρατιῶν, δὲν εἶναι ἠθικὰ θεμιτὴ. Εἶναι μιὰ παραπομπὴ ποὺ δὲν ἐλαφρώνει διόλου τὴν εὐθύνη μας γιὰ τὸν ἀνεπαρκῆ σεβασμὸ τῆς ἀλήθειας καὶ τῆς ἐλευθερίας στὸ δημοκρατικὸ μας κόσμον. Ἡ φτώχεια μπορεῖ νάναί καὶ μοίρα· ἢ ἀδικία, ὅμως, δὲν εἶναι ποτὲ μοίρα, εἶναι κακὴ θέληση τῶν ἀνθρώπων. Ἡ ἀνάδειξη ἑνὸς ἀνθρώπου ἐπάνω ἀπὸ τὸ ἐπίπεδο ποὺ τοῦ ἀξίζει, μπορεῖ νάναί ἀπλὴ τύχη· ἢ συμπύεση, ὅμως, καὶ τὸ πνίξιμον ἑνὸς ἀνθρώπου ποὺ ἀξίζει ν' ἀνεβεῖ, δὲν εἶναι ποτὲ ἀπλὴ τύχη. Καὶ ἡ φτώχεια ὡς μοίρα κοινὴ μεγάλων μαζῶν πρέπει, βέβαια, νὰ λείπει. Καὶ ἡ ἀνάδειξη ποὺ τὴν προκαλεῖ μονάχα ἡ τύχη πρέπει νὰ παρεμποδίζεται. Ὡστόσο, πρὶν φτάσουμε κι' ὡς τὴν ὀργάνωση ἐκείνη τῆς κοινωνίας ποὺ θάναί σὲ θέση νὰ μειώνει στὸ ἐλάχιστον τὴν ἐπίδραση τῆς κακῆς ἢ τῆς καλῆς τύχης στὴ ζωὴ τῶν ἀνθρώπων (προπάντων τῆς πρώτης), πρέπει νὰ πραγματοποιήσουμε τουλάχιστον τὸ στάδιο ἐκείνο στὴν πορεία τῆς ἀνθρωπότητος πρὸς τὴν ἀλήθεια καὶ τὴν οὐσιαστικὴν δημοκρατίαν ποὺ θ' ἀποκλείει τὴν ἄμεση ἀδικία, τὴν κακὴν θέλησιν τῶν ἀνθρώπων ὡς παράγοντα κοινωνικὰ κυριαρχικό. Κ' ἡ κακὴ αὐτὴ θέληση προβάλλει μάλιστα συχνότατα ὡς θέληση κακῶν ἀνθρώπων καλῶν, ποὺ ἡ κοινωνικὴ τους τοποθέτηση τοὺς κάνει μόνον ἔμμεσα καὶ χωρὶς νὰ τὸ θέλουν ν' ἀδικοῦν τοὺς ἄλλους. Δὲν κάνουν τὸ κακὸ μὲ τὴν ἄμεση πρόθεση νὰ τὸ κάνουν, ἀλλὰ κάνουν ἀπλοῦστα τόσο καλὸ στὸν ἑαυτὸν τους (φροντίζουν τόσο πολὺ

για την οικόγένεια και την περιουσία τους) που ζημιώνουν και άδικουν έμμεσα τους άλλους.

3.— Μπορεί να μάς πούν ότι ή μηχανική τής κοινωνίας είναι τέτοια, που τα βήματα προς την κάπως μεγαλύτερη δικαιοσύνη και ήθικη αλήθεια είναι φυσικό να είναι άργά. Δεν άγνοούμε την άργοπορία ως παράγοντα τής ιστορίας που έχει κάπου-κάπου και άγαθες συνέπειες. Στερεώνει περισσότερο το καθετί που γίνεται. Το φέρνει φυσικώτερα, χωρίς συσπάσεις στον κοινωνικό οργανισμό, χωρίς χάσματα και βαθειές άνωμαλίες. Και κάτι ακόμα : καμιά άργοπορία δεν είναι τόσο κακή όσο είναι ή ταχύτητα των επαναστάσεων. Καμιά βίαιη επανάσταση — κ' έννοούμε εδώ και τις συνηθισμένες εκείνες επαναστάσεις, που πριν από τον αιώνα μας, πριν από το ζύπνημα των μεγάλων ανατρεπτικών δυνάμεων, είχαν σημειωθεί στην ιστορία — δεν έφερε ουσιαστικά το θετικό αποτέλεσμα που έχει φέρει ή άργη και κανονική εξέλιξη. Κι' ακόμα λιγότερο μπορεί να συγκριθεί το σχετικό κακό τής άργοπορίας με το άφταστο σε ήθικη τραγικότητα και απόλυτο κακό που, με το πρόσχημα να επιταχύνει την εξέλιξη προς το άγαθό, έχει προκαλέσει στις μέρες μας ή μεγάλη ανατρεπτική δύναμη του όλοκληρωτικού κομμουνισμού. Άκόμα και οί πιο φανατικοί όπαδοί του κομμουνισμού, όσοι είχαν διατηρήσει (χωρίς καν να το συνειδητοποιούν μέσα τους) ένα ποσοστό ανθρώπινης ήθικής ανεξαρτησίας, έχασαν πηγαίνοντας στη Ρωσία την πίστη τους στη Μόσχα. Με τον τίτλο άκριβώς αυτόν — « Έχασα την πίστη μου στη Μόσχα » — βγήκε το έξαιρετικά διαφωτιστικό, αλλά και ήθικά ψύχραιμο, βιβλίο του Κάστρο Ντελγκάντο. Ό γενναίος αυτός άγωνιστής του κομμουνισμού που ήταν από τα 1925 μέλος του κόμματος και που όργάνωσε στον έμφύλιο ισπανικό πόλεμο το περίφημο « πέμπτο σύνταγμα » — την πρώτη καθαρά κομμουνιστική μονάδα στη δημοκρατική παράταξη — πήγε, ύστερ' από την επικράτηση του Φράνκο, στη Μόσχα ως μόνιμος αντιπρόσωπος του ισπανικού κομμουνιστικού κόμματος στην Κομιντέρν. Από τις πρώτες μέρες του στη Μόσχα άρχισε να βλέπει. Και είδε λίγο-λίγο όλόκληρο το ψέμα, το μεγάλο και τεράστιο ψέμα. Ένώ ό ένας άδερφός του σκοτώθηκε στον έμφύλιο πόλεμο και ό άλλος πέθανε στα 1948, καταδικασμένος σε ισόβια δεσμά, στις φυλακές του Μπούργκος, ό Κάστρο Ντελγκάντο ξεπέρασε την κάθε

ἀνθρώπινη πικρία καὶ ἀγανάκτηση πού μπορούσε νὰ τὸν κάνει καὶ νὰ τυφλωθεῖ, καὶ εἶδε τὸ φῶς τῆς ἀλήθειας. Τὸ μεγάλο φέμα τῆς Σοβιετικῆς Ρωσίας τὸν ἔκανε νὰ ἰδεῖ ὀλοκάθαρα τὸ φῶς αὐτό. Καθαρότερα ἀπ' ὅ,τι τὸ βλέπουμε ὅσοι δὲν περάσαμε ἀπὸ τῆ δική του δοκιμασία. Ὁ Κάστρο Ντελγκάντο δὲν ἀνήκει στοὺς ποιητὲς καὶ καλλιτέχνες πού πῆγαν στὸν κομμουνισμό ἀπὸ ψυχικὴ κενότητα καὶ ἠθικὴ ἠττοπάθεια. Ὁ νεαρὸς τῶν δεκαοχτῶ χρονῶν μπαίνει, στὰ 1925, στὸ κομμουνιστικὸ κόμμα ἀπὸ γενναιότητα, κ' ἦταν αἰσιόδοξος ἐργάτης καὶ ὄχι πικραμένος ἢ ἔξαλλος διακοοούμενος. Κι' ὁ ἄνθρωπος αὐτός, πού στὸ χέρι του ἦταν νάχει τὴν πιὸ λαμπρὴ σταδιοδρομία στὴ Σοβιετικὴ Ἑνωσὴ καὶ νὰ φτάσει πολὺ ψηλά στὴν διεθνὴ κομμουνιστικὴ ἱεραρχία, προτίμησε τὴν ἀλήθεια ἀπὸ τὴν ἐξουσία καὶ τ' ἀξιώματα.

Μπροστὰ σὲ μιὰ τέτοια, λοιπόν, « ἐπιτάχυνση » τῶν βημάτων τῆς ἱστορίας πού, γιὰ νὰ ὀδηγήσει τὸν ἄνθρωπο στὸ καθεστῶς τῆς « ἀλήθειας », καταστρέφει καὶ ἀφανίζει ὀλοκληρωτικὰ τὸν ἴδιον, προτιμότερη εἶναι, βέβαια, ἢ ὀποιαδήποτε ἀργοπορία. Ἀλλὰ καὶ πάλι κάνουμε ἔτσι τὴ σύγκριση μὲ τὸ ἀπόλυτο κακὸ πού μπροστὰ του καθετὶ ἄλλο εἶναι προτιμότερο. Ἡ σύγκριση αὐτὴ — ἢ σύγκριση τοῦ Κάστρο Ντελγκάντο, πού ζώντας στὴ Ρωσία ἔνωθε τὸν ἑαυτὸ του νὰ πνίγεται, μὲ τὸν Κάστρο Ντελγκάντο πού ζεῖ σήμερα στὸ Μεξικὸ ἀνασαίνοντας ἐλεύθερα — δὲν εἶναι θεμιτὴ. Ἡ ἀργοπορία τῶν δημοκρατιῶν στὴν πορεία τους πρὸς τὴν ἀλήθεια καὶ τὴ δικαιοσύνη — καὶ ἂν ἀκόμα ἦταν δικαιολογημένη, κ' ἦταν μάλιστα ἠθικὰ εὐεργετικὴ, ὡς τὸ ἀνοιγμα τοῦ αἰῶνα μας — δὲ μπορεῖ νὰ δικαιολογηθεῖ πιά σήμερα. Ὁ αἰώνας μας, μὲ τὰ φοβερὰ γεγονότα πού σημειώθηκαν καὶ σημειώνονται στὴ διαδρομὴ του, χαρακτηρίζεται ἀπὸ μιὰ τέτοια ταχύτητα στὴν πορεία του πρὸς τὸ θάνατο καὶ τὶς καταστροφές, ὥστε δὲν εἶναι ἠθικὰ καὶ ἱστορικὰ νοητὴ ἢ βραδύτητα στὴν πορεία του πρὸς τὴ ζωὴ καὶ πρὸς τὴν ἀναμόρφωση. Ὑστερ' ἀπὸ δυὸ-παγκόσμιους πολέμους πού στοίχισαν ἑκατομμύρια ζωὲς ἀπλῶν, φτωχῶν καὶ ἀδικημένων ἀνθρώπων πού ἔπεσαν γιὰ τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν ἀλήθεια, ὕστερ' ἀπὸ τόσες θυσίες πού οἱ φτωχοὶ ἀκριβῶς καὶ οἱ ἀδικημένοι ὑφίστανται, πολεμώντας ἄλλοτε τὸν ἐθνικοσοσιαλισμὸ καὶ ἄλλοτε τὸν κομμουνισμό, δὲ μπορεῖ νὰ δικαιολογηθεῖ πιά ἢ ἀργοπορία τῶν δημοκρατιῶν στὴν ἱκανοποίησιν τῶν ἀναγκῶν τοῦ ἀπλοῦ καὶ τίμιου ἀνθρώπου μὲς στὴν

κοινωνία. Ἀποτελεῖ μιά τόσο φοβερή ἀντινομία τὸ νὰ θυσιάζονται οἱ πολλοὶ γιὰ νὰ κερδίζουν περισσότερα οἱ λίγοι (ὅσο ἱκανοὶ κι' ἂν τύχει νάναί αὐτοὶ οἱ τελευταῖοι), πού ἡ ἀντινομία αὐτὴ μπορεῖ νὰ ὀδηγήσει σ' ἓνα ξαφνικὸ κατακύλημα τοῦ κόσμου πού εἶναι ταχμένος νὰ σώσει τὴν ἐλευθερία καὶ τὴν ἀλήθεια. Καὶ τότε τί θὰ γίνῃ ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ἐλευθερία; Θὰ τὴν χαίρονται, τάχα, οἱ λίγοι πού σήμερα εἶναι ὀχυρωμένοι πίσω ἀπὸ τ' ἀνώμαλα κορμιά τῶν φτωχῶν καὶ ἀδικημένων ὑπερασπιστῶν τοῦ δυτικῆς πολιτισμοῦ;

Ἄς σκεφθῶν οἱ δημοκρατίες καὶ τὰ ἡγετικά τους στρώματα καὶ κάτι ἄλλο. Μπορεῖ ἓνας νέος μεγάλος πόλεμος ν' ἀποδειχθῆ ἀναπότρεπτος. Ὅσοι θὰ ταχθῶν στὴν πρώτη γραμμὴ τῶν θυσιῶν θὰ τὸν κερδίσουν μόνον, ἂν τὴν φορὰ τούτῃ πεισθῶν ὅτι ἡ ζωὴ τους θ' ἀλλάξει ριζικὰ μετὰ τὴν νίκη. Δυὸ μεγάλοι πόλεμοι κερδήθηκαν ἐν ὀνόματι τῆς δημοκρατίας μὲ κύριο ὄπλο τὴ μεγάλη ἐλπίδα ὅτι κάτι θ' ἀλλάξει ριζικὰ. Καὶ τίς δυὸ φορὲς ἡ ἐλπίδα (ἦταν ἴσως μεγαλύτερη ἀπ' ὅ,τι τὸ ἐπιτρέπουν οἱ διαστάσεις τῶν ἱστορικῶν δυνατοτήτων) διαψεύσθηκε. Γιὰ νὰ κερδηθῆ ἓνας τρίτος μεγάλος πόλεμος ἡ ἐλπίδα πρέπει νάναί βεβαιότητα. Δὲ μπορεῖ νὰ τριτώσει ἡ διάψευση καὶ ἡ ἀπογοήτευση χωρὶς μεγάλες συνέπειες. Ὅποιεσδήποτε φάσεις κι' ἂν πρόκειται νὰ περάσει, μὲ τὰ νέα μέσα καταστροφῆς, ἓνας τρίτος μεγάλος πόλεμος, ἡ νίκη δὲ θ' ἀνεχθῆ ἀντιφάσεις. Κάποτε « φανήσεται τὸ σημεῖον τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου ἐν οὐρανῷ ». Ὁ ἄνθρωπος πόνεσε πολὺ. Καὶ θὰ πονέσει ἴσως ἀκόμα περισσότερο. Δὲν εἶναι ἱστορικὰ νοητὸ νὰ πονάει χωρὶς λόγο, χωρὶς ἀπὸ ἀντάλλαγμα. Μόνον τότε θὰ ἦταν αὐτὸ νοητό, ἂν πονοῦσαν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι μὲ τὸν ἴδιο τρόπο, μὲ τὴν ἴδια ἔνταση. Στὴν περίπτωσιν αὐτὴ δὲ θὰ χρειαζόταν ἀντάλλαγμα. Ὁ καθολικὸς πόνος (ὅπως ἀκριβῶς καὶ ὁ ἀπόλυτα προσωπικὸς πού δὲν ἔχει κοινωνικὴ τὴν αἰτιολογία του) ἔχει τὸν ἠθικὸν λόγον μέσα του. Ἄλλὰ μόνον ὁ καθολικὸς πόνος· ποτὲ ὁ πόνος πού διαχωρίζει κοινωνικὰ τὴ μοῖρα ὀρισμένων ἀνθρώπων ἀπὸ τὴ μοῖρα τῶν ἄλλων.

4.— Τὰ μεγάλα μέτρα καὶ κριτήρια τῆς ζωῆς εἶναι καὶ θὰ μείνουν τὰ χριστιανικά. Εἶναι ἀλάθητα· ἀλάθηντος, ὅμως, δὲν εἶναι κανένας Χριστιανός. Τὰ χριστιανικά μέτρα ζωῆς τὰ ἔχει κυρώσει ὁ θάνατος τοῦ Ἐσταυρωμένου. Τὰ ἔχει κυρώσει ἡ ταπει-

νοφροσύνη, ή πραότητα και ή μεγάλη Του αρετή. Κανέννας, όμως, άνθρωπος δέν έχει ζησει ακολουθώντας απόλυτα τὰ μέτρα αὐτά· πολλοί έχουν, βέβαια, πεθάνει ως μάρτυρες ακολουθώντας τα. Και ο καλύτερος Χριστιανός, πρὶν ἀπὸ τὴν ὥρα τοῦ θανάτου, εἶναι πολὺ πιὸ ἀδύνατος ἀπ' ὅ,τι θάθελε κι' ἀπ' ὅ,τι θάπρεπε νᾶναι. Αὐτὸ δέν εἶναι ἀμάρτημα· ἀμάρτημα εἶναι νᾶναι πιὸ ἀδύνατος ἀπ' ὅ,τι μπορεί. Ὁ Χριστιανισμὸς καθοδηγεῖ τὸν ἄνθρωπο στὴ φύση του και ὄχι ἔξω ἀπὸ τὴ φύση. Δέν ὑπάρχουν δρόμοι πού νὰ βρίσκονται ἔξω ἀπὸ τὴ φύση. Ὑπάρχουν, ὅμως, πολλοὶ δρόμοι μέσ' στὴν ἴδια τὴ φύση μας, πού μπορεί ἀκόμα νὰ τοὺς ἀνοίξει ἢ νὰ τοὺς εὐρύνει ἢ νὰ τοὺς προεκτείνει ὁ Χριστιανισμὸς.

Ἡ προσωπικὴ διαγωγή τοῦ ἀνθρώπου βρίσκεται στὴ βάση τῆς ζωῆς μας και γενικώτερα τῆς ἱστορίας. Ὁ Ντοστογιέφσκυ, ἂν και προσδοκοῦσε μὲ βεβαιότητα τὸ ξημέρωμα πού θὰ κάνει ὀλόκληρη τὴν ἀνθρωπότητα νὰ φωτισθεῖ ἀπὸ τὸ « σημεῖον τοῦ υἱοῦ τοῦ ἀνθρώπου », ἀρکیεται, ὡστόσο, στοὺς « Ἀδελφοὺς Καραμαζώφ » (στὰ κατάλοιπα τοῦ Στάρετς Σοσιμᾶ) και σὲ κάτι πολὺ λιγότερο· τοῦ φτάνει, ἂν δὲ γίνεται ἀκόμα ἀλλιῶς, « νὰ λυτρώνει ἕνας τουλάχιστον ἄνθρωπος ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ μὲ τὸ παράδειγμά του τὴν ψυχὴ ἀπὸ τὴν ἀπομόνωση και νὰ τῆς δείχνει τὸ δρόμο πού πάει στὴ γενικὴ ἀδερφοσύνη και ἀγάπη ». Κ' ἔχει χωρὶς ἄλλο δίκιο ὁ Ντοστογιέφσκυ. Εἶναι πολὺ μεγάλῃ ἡ ἀποστολὴ τοῦ ἀνθρώπου πού πάει νὰ γίνεῖ ὁ « ἕνας » μὲ τὸ προσωπικό του παράδειγμα. Κι' ὅς τὸν λένε « ἡλίθιο », ὅπως προσθέτει παρακάτω ὁ ἴδιος ὁ Ντοστογιέφσκυ.

Ἡ προσωπικὴ διαγωγή τοῦ ἀνθρώπου βρίσκεται στὴ βάση τῆς ἱστορίας· μ' ἄλλα λόγια, ἡ ὑπαρξη ἐνὸς ἀγνωστού και ἀνώνυμου ἐνάρετου ἀνθρώπου δικαιώνει πιὸ πολὺ τὴν παγκόσμια ἱστορία ἀπ' ὅ,τι τὴ δικαιώνει ἡ παρουσία τοῦ Ἀλέξανδρου ἢ τοῦ Βοναπάρτη. Ὡστόσο, ἡ ζωὴ στὴν κοινωνικὴ τῆς ὀργάνωση ἔχει μιὰν ἀποστολὴ πού, ξεπερνώντας τὴν προσωπικὴ διαγωγή τοῦ ἀνθρώπου, ἀπαιτεῖ και τὴν ἀντικειμενικὴ νομοθέτηση τοῦ ἀγαθοῦ. Τὸ παράδειγμα εἶναι ἡ βαθύτερη βάση τῆς ἱστορίας, ἀλλὰ και ὁ νόμος εἶν' ἐπίσης μιὰ ἀναγκαία βάση τῆς. Ἄλλωστε, τὸ παράδειγμα ἐμπνέει και ὀργανώνει ἠθικὰ συνήθως μόνο τοὺς ἀδικημένους· ὁ νόμος εἶν' ἐκεῖνος πού ἐπιβάλλεται σὲ ὅσους ἀδικοῦν. Και πρέπει ὁ νόμος, ἐκτὸς ἀπὸ τὰ τεχνικά και πρακτικὰ κριτήρια πού προσδιορίζουν σὲ μιὰ δημοκρατία τὸ περιε-

χόμενό του, να προσδιορίζεται κι' από κριτήρια ήθικά, χριστιανικά. "Αν γίνει αυτό συνειδητή επιδίωξη, θα πλησιάσουμε στην κοινωνική οργάνωση των δημοκρατιών την αλήθεια και τη δικαιοσύνη πολύ ταχύτερα απ' ό,τι μπορεί να την πλησιάσει οποιοδήποτε επαναστατικό πήδημα. Θα γίνει, όμως, συνειδητή ή επιδίωξη αυτή στα πνεύματα εκείνων που έχουν ταχθεί νάναι οι δημοκρατικοί ηγέτες των λαών; 'Η ανάγκη — μιὰ άδυσώπητη ανάγκη — θα τὸ κάνει ίσως νὰ γίνει. 'Ο Ρενέ Γκρουσσέ, ένα από τα καθαρότερα πνεύματα τῶν ἡμερῶν μας, λέει: «Οἱ πόλεμοι ἀπὸ δῶ κ' ἔμπρὸς εἶναι παγκόσμιοι· παγκόσμιες, ἐπίσης, οἱ ἐπαγγελίες τῆς σωτηρίας». Κι' ἄς προχωρήσουμε ἀκόμα περισσότερο ἀπὸ τὸν Γκρουσσέ στὴ συναίρεση ἀπαισιοδοξίας καὶ αισιοδοξίας. Γιὰ πρώτη φορὰ στὴν ἱστορία τοῦ κόσμου προβάλλει ὁ κίνδυνος τῆς καταστροφῆς σὲ τόση ἔνταση καὶ ἔκταση πὺ μπορεί νὰ ὀδηγήσει στὸ ἴδιο τὸ τέλος τῆς ἱστορίας. "Ἐνα τέτοιο ἀπόλυτο ἐνδεχόμενο δὲ μπορεί παρὰ νὰ ἔχει — ἂν, βέβαια, ἀποτραπεί, ἢ σωστότερα γιὰ νὰ ἐπιτύχουμε ἀκριβῶς τὴν ἀποτροπὴ του — τὶς πιὸ πρωτοφανεῖς σωτήριες συνέπειες. Ποιὸς ξέρει... "Ἰσως ἀποτραπεί καὶ ὁ τρίτος παγκόσμιος πόλεμος πὺ μοιάζει ἀναπότρεπτος. "Ἰσως ἀλλάξει ὁ ἴδιος ὁ κομμουνιστικὸς ὀλοκληρωτισμὸς τὸ χρῶμα του — κι' ἀπὸ ἐρυθρὸς θὰ γίνει ἴσως χλωμὸς, κατάχλωμος — μπροστὰ στὸ μεγάλο κακὸ πὺ μπορεί νὰ συμβεῖ. Καὶ πρέπει ν' ἀλλάξει κ' ἡ δημοκρατία, γιὰτὶ κι' αὐτὴ ἐπίσης φταίει. Καὶ φταίει κι' αὐτὴ πολὺ.

5.— "Ἐτσι μιλάει ἡ συνείδησή μας, ὅταν τὴν κάνουμε, δγαίνοντας στὴν ἔρημο, νὰ γίνει ἡ ἴδια γυμνὴ ὅπως ἡ ἔρημος. "Ἐτσι, ἀκούγοντας τὴ συνείδησή μας, ἀκούμε τὴν ἴδια τὴ φωνὴ τοῦ Θεοῦ. "Ὅταν ξυπνοῦν στὴν ἔρημο οἱ μεγάλες ἀμμοθύελλες, ὁ οὐρανὸς, ἡ γῆ, οἱ ὀρίζοντες καὶ ὁ ἑαυτὸς μας μοιάζουν νὰ εἶναι τὸ ἴδιο πράγμα. Μοιάζουν νὰ ἔχουν τὸ ἴδιο χρῶμα, τὸ ἴδιο νόημα, τὸ ἴδιο σῶμα. Τὴν ὥρα ἐκείνη, πὺ ὅλα τὰ πρόσκαιρα χάνονται μπροστὰ στὰ μάτια μας, γίνεται ἡ ἀλήθεια ὀλοφάνερη. Καὶ ἀκούει τότε ὁ προφήτης τὴ φωνὴ τοῦ Θεοῦ. Καὶ τὴν ἀκούει ὁ καθένας, χωρὶς νάναι προφήτης. Δὲν εἶναι ἡ συνείδηση τόσο ξένη πρὸς τὸν ἑαυτὸ μας, ὅσο προσπάθησαν πολλοὶ νὰ μᾶς πείσουν ὅτι εἶναι. Δὲν εἶναι τόσο δεμένη σὲ ὅσα μᾶς περιστοιχίζουν — στοὺς κοινωνικοὺς ὄρους πὺ μέσα τους ζοῦμε — ὥστε νὰ εἶναι ἀδύνατο νὰ μᾶς πεί τὴν ἀλήθεια. 'Ἄλλὰ κι' ἂν

είναι δεμένη και φυλακισμένη, στο χέρι μας είναι να την ελευθερώσουμε κάθε τόσο και να την κάνουμε γυμνή κ' ελεύθερη ώσαν την έρημο. 'Η έρημος, στα βάθη της, δεν περιστοιχίζεται παρά μόνον από έρημο. Κι' όταν ξυπνοῦν οἱ ἀμμοθύελλες, ἀκόμα και οἱ ὀρίζοντες γίνονται ἕνα πράγμα με τὴν ἴδια τὴν έρημο. Καὶ τότε ἡ συνείδηση — ἡ φωνὴ τοῦ Θεοῦ — κυριαρχεῖ.

Τ Ε Λ Ο Σ

Ε.γ.Δ της Κ.τ.Π
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006